ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені Т.Г. ШЕВЧЕНКА

Факультет початкового навчання

Кафедра мов і методики їх викладання в початковій школі

І. В. Дорошенко, Н. О. Янко

Стилістично забарвлені афікси української мови

Навчальний словник

Чернігів
2013

УДК 811.161.2:81’374
ББК Ш 141.1-4
Д 69

Рецензенти:

Кривуляк О. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури, Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка;

Сеніна В. К. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри мов і методики їх викладання в початковій школі, Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка.

Дорошенко І. В., Янко Н. О.

Д 69 **Стилістично забарвлені афікси української мови** : навчальний словник. – Чернігів : ЧНПУ, 2013. – 24 с.

У словнику подано характеристику афіксальних морфем української мови. Найуживаніші суфікси і префікси розглянуто з погляду їх стилістичного значення, емоційно-оцінного, експресивного забарвлення, особливостей використання в мовленні.

Для студентів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, викладачів, учителів і учнів загальноосвітніх шкіл.

УДК 811.161.2:81’374
ББК Ш 141.1-4

Рекомендовано до друку рішенням
кафедри мов і методики їх викладання в початковій школі
ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка
(протокол № 9 від 25 квітня 2013 року).

© І. В. Дорошенко, Н. О. Янко, 2013

ПЕРЕДМОВА

Найголовнішим засобом вираження почуттів, емоцій людини є слово. Адже воно може принести людині радість, задоволення, надати впевненості в собі, підтримати в тяжку хвилину, а може й навпаки образити, принизити, засмутити. Слів із емоційно-оцінними, експресивними відтінками у значенні в українській мові дуже багато (наприклад: *щастя, ніжність, горе, любов*), проте ще більшу групу становлять ті лексеми, які набувають таких відтінків за допомогою афіксальних засобів словотвору (наприклад: *дід – дід**усь**, дід**уньо**, дід**усько**, дід**иська**, дід**ище**; білий – біл**енький**, біл**есенький**, біл**уват**ий, біл**оваст**ий, біл**явий**, **пре**білий, **най**біл**ій**ший)*. Такі слова функціонально активні в розмовному і художньому стилях мовлення.

Як свідчать дослідження (Бабич Н. [1], Ващенко В. [3], Дудик П. [4], Коваль А. [5], Мацько Л. [6], Пономарів О. [9] та ін.), суфіксовані семантичні одиниці української мови мають дві функціональні лінії.

Суфікси першої групи (самі або разом з префіксами) утворюють від певної основи слова з іншим лексичним значенням, наприклад: *сніг – сніг**ов**ий – сніж**ка** – сніж**инк**а – сніж**н**ий – сніж**и**ти; ліс – ліс**ов**ий – лісов**ик** – ліс**ник***. Суфікси цієї групи, збагачуючи словниковий склад мови новими словами, функціонують як засоби семантичної диференціації лексичних одиниць, які розвинулися з одного кореня.

Друга група суфіксів у поєднанні з твірною основою не змінює основної семантики слова, а лише вносить у неї найрізноманітніші семантичні відтінки, наприклад: *дівчина – дівчин**ка** – дівчин**оньк**а – дівч**иськ**о* тощо. Стилістичні властивості таких лексем виявляються в процесі зіставлення слів однієї основи і спільного значення, але різного словотворчого оформлення. Наприклад, слова чистої основи з нульовою суфіксацією в порівнянні зі словами того ж значення із суфіксами (*синь –*

синява, стук – стукання тощо) або слова з суфіксацією певного емоційного забарвлення в порівнянні зі словами нейтральної чи нульової суфіксації (*свіжий – свіженький, вовк – вовчисько, дуб – дубище, трава – травичка, береза – берізонька* та ін.).

Слова з нульовою суфіксацією мають відтінок розмовності. Відсутність у них суфікса сприймається як особливий засіб «конденсації» семантики таких слів, внаслідок чого посилюється їх виразність. Такі слова використовуються:

– у текстах художнього стилю: *Тиша. Лиш на кутку і дзвяк, і стук* (П. Тичина);

– у приказках: *Стук, грюк, аби з рук; Тиць – бабин Гриць*;

– у розмовному мовленні: *А доля знову буц мене у голову.*

Досить поширеними в розмовному і художньому стилях є «дієслівно-вигукові» форми (дієслова з усіченою основою). Вони, як зазначає Н. Бабич [1], мають відтінок інтенсивності або раптовості дії. Наприклад: *Парубок тільки луп-луп очима* (А.Тесленко); *А стара пані то з тих дверей зирк, то з других зирк…* (Марко Вовчок);

Особлива стилістична виразність з підкреслено емоційним забарвленням характерна словам із суфіксами позитивної і негативної суб'єктивної оцінки. Серед суфіксів, що надають словам ***позитивної (меліоративної) суб'єктивної оцінки***, дослідники (Ващенко В. [3], Сагач Г. [10], Токар В. [12], Шевчук О. [15] та ін.) розрізняють такі:

а) суфікси зменшеності та ***здрібнілості:***

– з відносно нейтральним відтінком:

Приступаємо до хатки, що звісила хвоста над самою кручею (Ю.Збанацький);

Сонце сховалось за хмари. Посипав сніжок (М. Коцюбинський);

– з відтінком пестливості:

*Я зрозумів – то не людина. Мабуть, якась тварин**ка*** (Ю. Збанацький);

*Ніжно, мрійно ворушать своїм лист**ячк**ом осика і верба...* (О. Копиленко);

– з відтінком співчуття:

*Мал**енькі** ноже**нят**а, обгорнуті в ганчір'я, чавкали в грязюці й ламалися в колінах* (А. Головко);

*... двоє мал**еньк**их, блід**еньк**их діт**ок** у біл**еньк**их сороч**ечк**ах виринають з-поміж латаття*...(Леся Українка);

– з відтінком радості:

*Аж дівчатка бавлячись під вікном, радісно скрикнули: "Сніж**ок**! Сніж**ок**! Пустіть нас, мамо, надвір!"* (М. Коцюбинський);

*Діти бігли за мисливцем, їх радісні голоси було далеко чути: **"**Зайч**атк**о! Зайч**атк**о!"* (К. Калчев);

– з відтінком прихильності, теплоти, задушевності, ліричності:

*Побідкалась стар**енька**, стала жалувати дітей. – Гарні, любі діт**очки**... а гостин**чик**а немає, ластів**'ят**а,– не купила* (С. Васильченко);

*Полкова медсестра передала йому мал**юпусінькі** валян**очки** і рукав**ичк**и, і вони згодилися для Моргунова* (Г. Тютюнник);

б) суфікси найвищої міри, вичерпності вияву ознаки, наприклад:

*Якось Марійка захворіла. Ціл**ісіньк**ий день лежала вона в кімнаті*... (К. Калчев);

*Ось хатина бабусі Марії. Вона живе одна-одн**ісінька*** (В. Сухомлинський);

в) суфікси помірності, недостатнього вияву ознаки, наприклад:

*Мені стало страшн**уват**о* (М. Стельмах);

*На його голках я запримітив якісь зеленк**уват**і кульки* (Ю. Збанацький);

г) суфікси кількісно-оцінної характеристики, яка змальовує картину злиденного життя, бідності, нестатків, а в широкому контексті набуває соціального звучання, наприклад:

*Одна принесе муки, друга молока, хліба, третя одробину світла, дехто грош**енят**...* (О. Кобилянська);

*Хоч би олій**ки**, чи риб**ки** купив, а то ж, – господи, який той борщ!* (А. Тесленко).

До емоційно забарвлених ***суфіксів на позначення негативної суб'єктивної оцінки*** більшість дослідників (Бабич Н. [1], Клименко Н. [13], Шевчук О. [15] та ін.) відносить ***суфікси згрубілості, збільшеності*** з різноманітними відтінками – від підкреслення сили, міцності, великого розміру, надмірного ступеня вияву ознаки до вираження зневаги, презирливої і взагалі "грубої" характеристики або фамільярної прихильності. Наприклад:

*У великому сел**ищ**і жив маленький хлопчик* (Ківагте);

*– Тату, а стебел вітр**юган** не поламає? – стурбовано запитав Петрусь* (М. Романіка);

*Був собі Лев-король сил**енн**ий, такого не було ніде – Страш**енн**ий, здоров**енн**ий*... (А. Тесленко);

*– Що було – то з'їла з діт**иськ**ами своїми*... (Леся Українка);

*– Читай не читай, грамот**як**о, все одно попом не станеш* (М. Стельмах).

Стилістичні можливості **префіксації** в українській мові значно бідніші. Однак незважаючи на це, значення, які привносяться префіксами в семантику слова, дуже різноманітні. Вони, наприклад, можуть позначати напрям дії, її початок, завершення; різні характерні ознаки вияву дії, стану, якостей тощо (***ви**йти, **при**йти, **під**ійти, **від**ійти, **пере**йти, **з**ійти* та ін.; ***пре**гарний; **най**сміливіший; **не**веселий*). Нерідко префіксація

поєднується з суфіксацією. У художніх текстах префікс може виконувати кілька функцій одночасно: граматичну, експресивну, смислову. Наприклад:

*На **роз**горнуту книгу снігів **о**пустився вечір і місячний **під**смуток. Дорога **з**вісила колії **в**низ і **в**пала в **під**синений **полу**мисок долини, на дно якої хтось **ви**сипав **при**горщу хат; їх, напевне, зовсім би **за**віяло снігами, аби не місяць – він **при**мореними долонями і **на**колисував, і **під**тягував угору **напів**забуте сільце (М. Стельмах).*

Слід зауважити також, що стилістичне забарвлення префікса залежить від кількості його значень: чим префікс багатозначніший, тим виразність його менша. Тому зі стилістичною метою застосовуються додаткові прийоми:

1) повтори одного і того ж префікса в контексті, наприклад:

***Роз**дзюрчалося навколо,*

***Роз**співалася весна…* (М. Вінграновський);

***За**диміло, **за**сніжило в полі. Свище вітер, шляхи **за**мело* (М. Братан);

***Від**гриміло, грозою **від**блискало* (А. Малишко);

2) уживання в одному контексті слів з антонімічними префіксами (антитеза), наприклад:

***Роз**куються незабаром*

***За**ковані люди…* (Т. Шевченко);

*І **пре**мудрих **не**мудрі одурять…* (Т. Шевченко).

Якщо ж префікс належить до малопродуктивних, рідковживаних, то «він легко створює колорит архаїчності, настрій урочистості, поетичної піднесеності [5, с. 135]». Наприклад: ***Па**вітер дме там у височині, обриваючи біле галуззя розквітлих вишень* (Ю. Яновський); *Гей, як колишеться вітер, збиткується над соснами, як розшумілися ліси,*

***пра**ліси!* (О. Кобилянська); ***Воз**величу* *малих отих рабів німих…* (Т. Шевченко); *Се був чудовий, лагідний **по**ранок* (І. Франко).

Таким чином, огляд стилістично забарвлених суфіксів і префіксів української мови дає змогу стверджувати, що виражально-зображувальні можливості афіксальних засобів словотвору найповніше розкриваються в контексті, коли їх стилістичне забарвлення підтримується іншими явищами експресії (метафорою, оксюмороном, повторенням, градацією тощо). Як оцінно-експресивний засіб вони найчастіше використовуються в художній літературі і розмовному мовленні. Зі стилістичною метою серед словотворчих афіксів найактивніше вживаються зменшувально-пестливі й збільшувально-згрубілі суфікси. Певною мірою забезпечують стилістичну насиченість тексту і префікси. Афіксальні засоби словотвору збільшують виражальні можливості української синоніміки, розширюють суб'єктивно-оцінну та емоційну ємкість слова.

Мета посібника – розглянути стилістичні функції афіксальних засобів словотвору.

У словнику в алфавітному порядку за частиномовною приналежністю розміщено найуживаніші в українській мові суфіксальні і префіксальні морфеми та їх варіанти. У словникових статтях подано загальне значення морфем, їх емоційно-оцінне й експресивне забарвлення, закономірності вживання, наведено приклади.

СУФІКСИ
НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОЗИТИВНОЇ СУБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ

Суфікси	Особливості вживання, відтінки значень	Приклади
1	*2*	*3*
	Іменникові:	
-ат- (-ят-), *-ат/к- *,* *(-ят/к-)*	виражають здрібнілість, пестливість, прихильність; уживаються на позначення: 1) осіб чи тварин малих за віком; 2) зменшеного розміру, обсягу предметів	*немовлята, курчата, зайчата; дитятко, малятко, ведмежатко* *дверцята, чоботята, санчата, зернятко*
-ачк(о) *(-ячк(о))*	вказує на здрібнілість із виразним емоційним відтінком пестливості, ніжності; у певному контексті може надавати словам гумористичного відтінку, часом ускладненого фамільярним чи іронічним забарвленням	*подвір'ячко, волоссячко, зіллячко, оповіданнячко, здоров'ячко, щастячко*
-ен(я), *-ен/ят(а),* *-ен/ят/к(о, а)*	виражають зменшення, здрібнілість; вживаються: 1) у назвах частин тіла й обличчя з відтінком пестливості; 2) у назвах істот малих за віком з відчутним відтінком позитивної характеристики особи чи істоти; 3) у назвах предметів відтінок пестливості переплітається з вказівкою на їх невелику кількість, малі розміри	*рученя, ноженята, криленятка, оченятка;* *зайченя, мишеня, вовченята, жабенята, зайченятко, горобенятко;* *сороченя, гарбуженя, штаненята, грошенятка*
-еньк-	вказує на здрібнілість, має найвищий ступінь емоційного забарвлення, надає іменникам інтимної прихильності, особливої ніжності, любові, співчуття	*пісенька, ніженька, бабусенька, онученька, зозуленька, серденько, личенько, козаченько*

***** / – для зручності позначення дві й більше морфеми одна від одної відділяються похилою рискою.

1	*2*	*3*
-ець	вказує на здрібнілість, зменшення обсягу, розміру, міри якості предметів з емоційним відтінком пестливості, ніжності рідше фамільярної прихильності	*морозець, вітерець, прапорець, хлібець, камінець* (але: назви істот такого відтінку не мають: *горобець, заєць*)
-ечк-, -еч/ок-	означають більший ступінь здрібнілості, надають іменникам пестливих, ніжних, прихильних позитивних відтінків	*сонечко, батечко, віконечко, відеречко; книжечка, річечка, донечка; кружечок, мішечок, бережечок*
-ик	вказує на здрібнілість найчастіше з відтінком ніжності, пестливості, симпатії; уживається в назвах предметів і малих істот чоловічого роду	*букварик, возик, гарбузик, хвостик, дощик, ключик; братик, школярик, комарик, коник*
-ин(а)	виражає здрібнілість, найчастіше з відтінком ніжності, співчуття, симпатії, прихильності; у назвах предметів вказує на їх сукупність або відокремленість	*хлопчина, пташина, хустина, зернина, стежина, травина, намистина*
-ин/к(а), -ин/очк(а)	вказують на здрібнілість, надають словам виразних емоційних відтінків пестливості, ніжності, прихильності	*дитинка, рибинка, хатинка, хмаринка, билинка; росиночка, сльозиночка, хустиночка*
-иц(я)	вказує на здрібнілість з відтінком прихильності, ніжності	*вербиця, водиця, землиця, травиця, сестриця*
-ич/к(а)	вказує на здрібнілість з виразним емоційним відтінком пестливості, ніжності, прихильності	*вербичка, водичка, молодичка, сестричка, лисичка*
-ич/ок	вказує на більший ступінь здрібнілості, надає назвам предметів і явищ пестливих позитивних відтінків	*вогничок, вузличок, кухличок, ножичок, дощичок*
-к-	вказує на здрібнілість, надає словам різноманітних відтінків: 1) в іменниках жіночого роду має відтінок пестливості, ніжності; 2) в іменниках чоловічого і середнього роду – відтінок симпатії, прихильності;	*берізка, ручка, доріжка, ягідка,борідка, хмарка;* *Василько, татко, соловейко, личко, яблучко, молочко, відерко;*

1	*2*	*3*
	3) у назвах осіб спільного роду на -о, утворених від дієслівних основ, уживається з іронічним забарвленням; 4) в іменниках, яким значення зменшеності, пестливості не властиві, набуває фамільярно-іронічного або зневажливого відтінку	*забудько, хвалько, вигадько, роздайко, приблудько;* *ідейка, сімейка, теорійка, інтрижка, поемка*
-ок	вказує на здрібнілість, зменшення розміру, обсягу, міри якості предмета; у назвах істот надає словам відтінку прихильності, симпатії	*хуторок, візок, дубок, пеньок, сніжок, колосок, чобіток; жучок, дідок, синок*
-оньк(а), -ин/оньк(а)	вказують на здрібнілість, мають найвищий ступінь емоційного забарвлення, надають іменникам інтимної прихильності, особливої ніжності, любові, співчуття	*голівонька, бджілонька, дівчинонька, калинонька, годинонька, хатинонька, родинонька*
-очк(а), -оч/ок	вказують на більший ступінь здрібнілості, надають словам відтінків пестливості, ніжності, прихильності	*квіточка, мавпочка, сопілочка, торбочка, хмарочка, казочка, бджілочка; садочок, візочок, голосочок, синочок*
-уль, -ул(я) (-юл(я)); *-унь-, -ун(я), -унь(о);* *-усь-, -ус(я), усь(о)*	мають найвищий ступінь емоційного забарвлення; вказують на здрібнілість із відтінком особливої прихильності, ніжності, любові; уживаються переважно в назвах спорідненості-свояцтва, у власних іменах	*капризуля, мамуля, бабуня, дідунь і дідуня, татусь, татуньо, мамуся, братусь, Петрусь, Ганнуся, Павлусь*
-ус/еньк(а), -ус/ечк(а) -ун/ечк(а),	вказують на здрібнілість, мають найвищий ступінь емоційного забарвлення; надаючи іменникам відтінків пестливості, ніжності, любові ускладнюються супровідним відтінком інтимної сердечності, щирості; уживаються переважно в назвах спорідненості-свояцтва й у власних іменах	*матусенька, бабусечка, Катрусечка, ласунечка*

1	*2*	*3*
-ц(е)	має відтінок пестливості, прихильності; у певному контексті може набувати відтінку зневажливої іронії, фамільярності із супровідним значенням зменшення розміру, обсягу	*джерельце, стебельце, кубельце, деревце, озерце, коритце, слівце*
-ч(а)	вживається на позначення назв малих тварин, зрідка дітей; має зменшено-пестливий відтінок	*зайча, курча, дівча, дитинча, хлопча,*
-чик	вказує на більший ступінь здрібнілості з відтінком пестливості	*рукавчик, стільчик, камінчик, хлопчик, горобчик, мізинчик*
Прикметникові:		
-ав- (-яв-); *-л/яв-*	вказує на більший ступінь вияву ознаки або її неповний вияв; широко вживається в розмовно-побутовому мовленні	*зеленавий, чорнявий, кучерявий, смуглявий*
-еньк-	вказує на недостатній ступінь інтенсивності ознаки якісних прикметників; виражає зменшення, пестливість, доброзичливість; може вживатися на позначення високої міри якості з негативним іронічним забарвленням	*ріднесенький, сивенький, величенький, кисленький, чистенький;* *глухенький, скупенький багатенький*
-есеньк-	вказує на незначний ступінь підвищення ознаки, часто з відтінком пестливості, прихильності, співчуття, теплоти, ліричності	*білесенький, дорогесенький, старесенький, тихесенький, яснесенький*
-ісіньк-	виражає найвищий ступінь, вичерпність вияву ознаки, вказує на здрібнілість, що супроводжується різноманітними емоційними відтінками, іноді навіть негативними	*прямісінький, чистісінький, білісінький, темнісінький, новісінький, звичайнісінький*
-уват- *(-юват-)*	вживається в якісних прикметниках; виражає неповний, недостатній ступінь вияву ознаки; синонімічний словам ***трохи***, ***ледь-ледь***	*темнуватий, старуватий, зеленуватий, забудькуватий, синюватий*

1	*2*	*3*
-усіньк- *(-юсіньк-)*	має найвищий ступінь емоційної нисиченості, який поєднується зі значенням найвищої міри вияву ознаки; вказує на здрібнілість, пестливість, прихильність, співчуття	*гарнюсінький, малюсінький, тонюсінький, худюсінький, чистюсінький*
Дієслівні:		
-ки, -оньки, -очки, -унечки, -усі, -ці	утворюють пестливі форми дієслова, які використовуються в дитячому мовленні	*спатки, спатоньки, спатусі, спаточки, спатунечки, питки, питоньки, питусі, тупоньки*
Прислівникові:		
-еньк-	вказує на недостатній ступінь інтенсивності ознаки якості; виражає зменшення, пестливість, доброзичливість; нерідко має розмовно-просторічний характер, вживається в діалектних формах	*багатенько, гарненько, давненько, смачненько, жалібненько;* *злегенька, тутеньки, тепереньки*
-есеньк-	вказує на здрібнілість, прихильність, задушевність, ліричність; має відтінок незначного підвищення ознаки якості; в певному контексті може набувати іронічного негативного забарвлення	*довгесенько, яснесенько, легесенько, тихесенько, ранесенько, дрібнесенько*
-ечк-	має пестливе значення; нерідко вживається в діалектних формах	*змалечку, трішечки, недалечко; ондечки, тутечки*
-ісіньк-	виражає найвищий ступінь, вичерпність вияву ознаки якості; вказує на здрібнілість з позитивним чи негативним емоційним забарвленням	*пустісінько, білісінько, чистісінько, холодносінько, звичайнісінько*
-уват- *(-юват-)*	вказує на неповний, недостатній або навпаки високий ступінь вияву ознаки якості; має розмовно-експресивне забарвлення	*далекувато, пізнувато, біднувато, грубувато, теплувато, різкувато, страшнувато*

СУФІКСИ
НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕГАТИВНОЇ СУБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ

Суфікси	**Особливості вживання, відтінки значень**	**Приклади**
1	***2***	***3***
Іменникові:		
-ак(а) (-як(а)); -ань-; -ах(а); -ух(а) (-юх(а))	вказують на назви осіб за внутрішньою або зовнішньою характерною рисою; мають розмовно-просторічний характер; виражають згрубілість із відтінком зневажливості або фамільярної прихильності	*невмивака, розбишака, писака, гуляка, друзяка; горлань, здоровань, бородань; розумаха, невдаха; ревуха, сплюха, брехуха, капризуха*
-анин(а) (-янин(а))	вживається з іменниками жіночого роду, означає безладну, хаотичну, метушливу дію; має виразне негативне забарвлення	*біганина, стрілянина, штовханина*
-в(а)	вживається на позначення збірності в назвах істот із відтінком зневаги, фамільярності, іронії	*грошва, братва, мишва, мурашва*
-неч(а)	вживається з негативним забарвленням на позначення опредмеченої дії	*ворожнеча, колотнеча, дорожнеча, порожнеча*
-иськ-	вказує на згрубілість, збільшеність із відтінками зневажливості, презирства, у певному контексті – фамільярної прихильності, схвалення, співчуття	*вітрисько, вовчисько, хлопчисько, дідисько, нездарисько; очиська, ручиська, чоботиська*
-ищ(е)	вживається для підкреслення великого розміру, сили, міцності істоти, предмета чи явища; вказує на згрубілість, але може виражати й захоплення, здивування, іронію	*козачище, дідище, вовчище, котище, хвостище, язичище, домище, чоботище, голосище, морозище*
-ій	вживається для утворення назв осіб за певною внутрішньою чи зовнішньою ознакою з виразним відтінком насмішки, зневаги або доброзичливої іронії	*грамотій, плаксій, скупій, вередій, крутій, тюхтій*
-ал(о), -л(о), -ил(о)	вживаються на позначення осіб за певними ознаками чи властивостями з відтінком зневаги або іронії; має розмовно-просторічний характер	*мурло, дурило, чудило, бурмило, зубрило, здоровило, страшило, базікало, дрімайло, грюкало*

1	*2*	*3*
-н(я)	вживається на позначення: 1) збірних назв осіб, тварин і комах; має розмовний відтінок з негативним забарвленням; 2) інтенсивної, тривалої, метушливої дії часто з відтінком згрубілості	*солдатня, офіцерня; пташня, собачня, комарня, мурашня;* *гризня, гульня, гуркотня, метушня*
-от(а)	вживається для утворення збірних і абстрактних понять, назв осіб і тварин за якоюсь ознакою з розмовним відтінком зневаги, іронії, фамільярності	*спекота, дрімота, гризота, злидота; парубота, біднота, кіннота, звірота*
-уг(а) (-юг(а)); -уг/ан (-юг/ан)	виражають згрубілість, збільшеність; у назвах людей вживаються з відтінком зневаги або фамільярної прихильності	*вітрюга, злодюга, ледацюга, волоцюга, хитрюга, козарлюга; дідуган, вітрюган*
-ук(а) (-юк(а))	вказує на великий розмір предмета; у назвах осіб і тварин виражає відтінок зневажливості, осуду, презирства, навіть лайливості, а у назвах предметів має відтінок згрубілості	*звірюка, зміюка; злюка, падлюка, тварюка; багнюка, каменюка, пилюка, шаблюка*
-яг(а)	вживається: 1) у назвах осіб передає негативну суб'єктивну оцінку, іноді з відтінком фамільярної прихильності, доброзичливості, симпатії; має розмовний характер; 2) у назвах предметів, явищ природи, частин тіла та обличчя вказує на збільшення розміру, міри якості, виражає згрубілість	*бродяга, роботяга, хлоп'яга, симпатяга, добряга, трудяга* *тюряга, вітряга, ротяга, хвостяга*
Прикметникові:		
-ат-, -аст- (-яст-)	вживаються в якісних прикметниках у значенні ***чимось надмірно наділений***; надають словам відтінок збільшеності, згрубілості; мають просторічний, розмовно-фамільярний характер	*бородатий, язикатий, зубатий, головастий, очкастий, довгастий, гіллястий*
-езн-, -елезн-	вказують на дуже високий ступінь вияву ознаки; вживаються на позначення збільшеного розміру, міри ознаки	*старезний, величезний широчезний; довжелезний, товстелезний*

1	*2*	*3*
-енн-	суфікс якісних прикметників надмірного ступеня вияву ознаки з негативною суб'єктивною оцінкою	*глибоченний, силенний, страшенний, здоровенний, височенний, старенний, кисленний*
-ущ- (-ющ-)	вказує на високий ступінь вияву ознаки; має специфічний народно-розмовний характер з відтінком збільшеності, іноді згрубілості	*здоровущий, худющий хитрющий, злющий*
Дієслівні:		
-ну-	вживається зі значенням одноразовості, раптовості, інтенсивності дії	*грюкнути, крикнути, стукнути, ковтнути, сьорбнути*
-ону-	вказує на інтенсивність, енергійність, раптовість, несподіваність одноразової дії; надає їй емоційного відтінку згрубілості; має розмовно-експресивне забарвлення	*штовхонути, грюконути, хапонути, трусонути, сказонути*

СТИЛІСТИЧНО ЗАБАРВЛЕНІ ПРЕФІКСИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Префікси	Особливості вживання, відтінки значень	Приклади
1	*2*	*3*
	Іменникові:	
над-	означає найвищий ступінь вияву предмета, що перевищує звичайну норму, межу	*надлюдина, надприрода, надхмар'я*
не-	має заперечне, протилежне значення; у невеликій групі слів, у яких емоційність безпосередньо пов'язана із семантикою слова, змінює позитивне емоційне забарвлення на негативне, набуває урочистого звучання	*неслава, недоля, нещастя, неволя, недруг*
недо-	вказує на неповноцінність або недоліки предмета, особи чи опредмеченої дії	*недоїдок, недоносок, недомірок, недоучка, недочування, недовипуск*
па-	вказує на схожість чи подібність предметів або свідчить про їх вторинність порівняно з тими, які названі твірними іменниками; надає словам урочистості, піднесеності, книжності	*пагорбок, падуби, паморозь, пазелень, павітер, памолодь, пасинок*
пере-	вказує на: 1) повторюваність дії; 2) проміжок, простір між чимось; емоційного забарвлення не має; 3) збільшення, надмірність опредмеченої дії або явища	 *перебудова, перевидання, переучування;* *перехід, переїзд, перехрестя;* *перевтома, перегрів, пересихання*
пра-	вказує на давність, споконвічність явища або на далекий у часі родинний зв'язок; для вираження більшого ступеня цієї ознаки може повторюватися; має відтінок урочистості, піднесеності, книжності	*промова, праліси, правнук, прапрадід*

1	*2*	*3*
су-	вказує на об'єднання, суміжність чи сукупність чогось на певній основі або на неповний вияв якоїсь властивості предмета, явища	*суміш, сузір'я, сутінки, суглинок, супісок*
уз-	означає крайню частину в якомусь просторі; має відтінок урочистості, піднесеності, книжності	*узлісся, узбіччя, узгір'я, узмор'я, узбережжя, узвіз*
Прикметникові:		
без- (безо-)	вказує на відсутність, заперечення того, що означає корінь; має негативний емоційний відтінок; уживається в основах слів, що означають: 1) назви частин тіла людини або тварини; 2) інтелектуальні й фізичні особивості людини; 3) назви речей, явищ природи; 4) просторові поняття; 5) людські стосунки, процеси	*безвусий, безшерстний, безрогий;* *безсилий, безжалісний, безглуздий;* *беззоряний, безлистий, безантенний;* *безкрайній, безберегий, безмежний;* *безрідний, безталанний безшумний*
за-	має надмірний ступінь вияву ознаки; характеризує предмет, який виявляється трохи не такий, як очікується; виражає суб'єктивну оцінку несхвалення	*завеликий, зависокий, завузький, засолодкий, запізній, задовгий*
над-	означає дуже високий ступінь інтенсивності ознаки, але на відміну від ***най-, пре-,*** не надає словам виразного емоційного забарвлення	*надвисокий, наддовгий, надпотужний, надприродний, надзвичайний*
най-	вказує на найвищий ступінь вияву ознаки, вносить у висловлення експресивний колорит; вживається в науковому та публіцистичному мовленні	*найбільший, найгірший, найновіший, найдавніший, найрізноманітніший, найголовніший*
не-	вказує на відсутність або протилежність ознаки; поєднуючись зі словами з суфіксами ***-анн- (-янн-), -енн-*** надає словам поетичного, урочистого забарвлення	*невинний, неминучий, неосяжний; невблаганний, незрівнянний, неоціненний*

1	*2*	*3*
перед-	вказує на передування чомусь, означає час або порядок; має відтінок книжності, науковості	*передранішній, передсвятковий, передвоєнний, передостанній*
пів- (напів-)	вказує на ознаку, яка виражена тільки на половину	*півфінальний, півлітровий, напівзабутий, напівтемний, напівсолодкий*
після-	вказує на наступний час по відношенню до певної події; має відтінок книжності, науковості	*післявоєнний, післяобідній, післясвятковий*
пра-	вказує на велику міру ознаки за віддаленістю в минуле; надає слову урочистого, поетичного забарвлення, іноді має термінологічне значення	*прадавній, прастарий, прабатьківський, прамовний, праслов'янський*
пре-	вказує на високий ступінь вияву ознаки; може набувати книжного, урочистого, поетичного або іронічного забарвлення; синонімічний прислівнику ***дуже***	*пребагатий, пречистий, премилий, препоганий, пресвітлий, пречудовий, пребідний, предивний*
Дієслівні:		
ви-	вказує на: 1) тривалий час протікання, багаторазовість дії; 2) повне завершення дії або доведення її до потрібного ступеня (з постфіксом ***-ся***); у контексті може набувати емоційних відтінків осуду, іронії, сарказму	*виплакати, виходити вибігати, висидіти;* *випозіхатися, вилежатися, виплакатися, виціловуватися*
воз-	старослов'янського походження; надає словам поетичного, урочистого звучання; вказує на початок, інтенсивність або результат дії	*возз'єднатися, воздати, возлюбити, возвеличити, возрадуватися*
до- (ді-)	означає надмірність вияву дії з негативними для суб'єкта наслідками (дієслова з постфіксом ***-ся***)	*добігатися, довчитися, догулятися, дожартуватися, досміятися*
пере-	вказує на надмірність дії	*переварити, пересолити, перележати*

1	*2*	*3*
перед-	вказує на передчасність дії, надає словам виразного книжного забарвлення	*передбачати, передвіщати, передрікати, передчувати*
попо-	вказує на тривалість дії, її багаторазовість; надає слову виразної емоційної оцінки схвалення (задоволення) або несхвалення (незадоволення); має розмовний відтінок	*попоходити, поповозити, поповиглядати, поподумати, попоїсти, попотруситися*
роз-	вказує на високий ступінь якості, інтенсивність дії чи стану (дієслова з постфіксом ***-ся***)	*розчервонітися, розгулятися, розщедритися*
Прислівникові:		
за-	вказує на надмірний ступінь вияву ознаки якості; виражає суб'єктивну оцінку – певного несхвалення; характеризує дію, яка виявляється трохи не така, як очікується	*замало, зашвидко, зависоко, засолодко, затісно, заширoко, запізно*
по-	виражає дуже високий ступінь вияву ознаки якості	*поменше, побільше, подалі*
пре-	вказує на високий ступінь виявлення інтенсивності ознаки якості	*превесело, презле, прегарно, пречудово*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : [навч. посіб. для студ. філол. фак. вищ. навч. закл.] / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 432 с.
2. Братушенко Т. Д. Словотвір зменшено-пестливих розмовних варіантів власних імен / Т. Д. Братушенко // Українська мова і література в школі. – 1982. – № 1. – С. 67–68.
3. Ващенко В. С. Стилістичні явища в українській мові : навч. посіб. для студ. філол. фак. ун-тів УРСР / В. С. Ващенко. – Х. : Вид-во ХДУ, 1958. – 228 с.
4. Дудик П. С. Стилістика української мови : навч. посіб. / П. С. Дудик. – К. : Академія, 2005. – 368 с. – (Альма-матер).
5. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови : [підруч. для філол. фак. ун-тів] / А. П. Коваль. – 3-тє вид., доповн. і переробл. – К. : Вища шк., 1987. – 351 с.
6. Мацько Л. І. Стилістика української мови : підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; за ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
7. Плющ М. Я. Словотворення та вивчення його в школі / М. Я. Плющ. – К. : Рад. школа, 1969. – 132 с.
8. Полюга Л. М. Словник українських морфем / Л. М. Полюга. – Львів : Світ, 2001. – 448 с.
9. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : [підруч.] / О. Д. Пономарів. – 2-ге вид., стереотипне. – К. : Либідь, 1993. – 248 с.
10. Сагач Г. М. Емоційні суфікси іменників на позначення позитивної суб’єктивної оцінки / Г. М. Сагач // Українська мова і література в школі. – 1981. – № 12. – С. 24–30.

11. Сучасна українська літературна мова. Стилістика / за заг. ред. І. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1973. – 588 с.
12. Токар В. П. Використання зменшувальних суфіксів у сучасній українській мові / В. П. Токар // Українська мова і література в школі. – 1960. – № 5. – С. 11–17.
13. Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. [та ін.]. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с.
14. Чабаненко В. А. Стилістичні можливості словотвірних варіантів / В. А. Чабаненко // Українська мова і література в школі. – 1983. – № 11. – С. 38–40.
15. Шевчук О. С. Стилістичні функції словотворчих засобів / О. С. Шевчук // Українська мова і література в школі. – 1987. – № 5. – С. 30–36.
16. Янко Н. О., Сеніна В. К. Стилістичні словотворчі засоби в системі розвитку мовлення як основа формування комунікативних здібностей учнів початкових класів : метод. реком. для вчит. почат. школи та студ. фак-тів почат. навч. вищих навч. закл. III-IV рівня акредитації. – Чернігів : ПБП «Віст-сервіс», 2003. – 55 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 3

Суфікси
на позначення позитивної суб'єктивної оцінки

Іменникові 9

Прикметникові 12

Дієслівні 13

Прислівникові 13

Суфікси
на позначення негативної суб'єктивної оцінки

Іменникові 14

Прикметникові 15

Дієслівні 16

Стилістично забарвлені префікси
української мови

Іменникові 17

Прикметникові 18

Дієслівні 19

Прислівникові 20

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 21

ДОВІДКОВО-НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Дорошенко Ірина Володимирівна,
Янко Наталія Олексіївна

СТИЛІСТИЧНО ЗАБАРВЛЕНІ АФІКСИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Навчальний словник

Технічний редактор ***О.В. Клімова***

Верстка та макетування ***О.І. Полковник***

Комп'ютерний набір ***І.В. Дорошенко***

Коректор ***Ю.І. Кравченко***

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 15676-4148 ПР від 17.07.2009 р.

Підписано до друку 25.04.2013 р. Формат 60×84 1/16.
Папір офсетний. Друк на різографі.
Ум. друк. арк. 1,40. Обл. вид. арк. 0,81.
Наклад 50 прим. Зам. № 662.
Редакційно-видавничий відділ ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка
14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53, к. 208
тел. 65-17-99. Chnpu.tipograf@gmail.com